

HADI TANÁCSKOZÁSOK AZ 1577-IK ÉVBEN.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Az 1576-ik év október 12-én halt meg I. Miksa s a kormány a spanyol udvarban, II. Fülöp udvarában, növekedett Rudolfra szállott. Az önmagával és a világgal meghasonlott fejedelem mindjárt uralkodása kezdetén annyira idegenkedett a kormányzás gondjaitól, hogy a hadügyek rendezését, mely a törökkel kötött nyolcz évi béke lejártával sürgős kérdéssé vált, Ernő főherczegre bízta.

Mindenek előtt az volt eldöntendő, hogy a törökkel a béke megújíttassék-e, vagy pedig a béke-szerződés fölmondatván, az ország nyugalma egy támadó háború által biztosíttassék.

Ernő főherczeg az 1577-ik év folyamán Bécsbe egy nagy hadi tanácsot hívott egybe; hogy azonban e tanácskozásoknak megfelelő alapot szerezzen, a hadügyekben legtapasztaltabb férfiaktól tanácsadó véleményeket követelt be. Hogy kiktől kért ily előleges tanácsot, az meg nem állapítható, valószínű azonban, hogy a bécsi udvari hadi tanács tagjaitól és a magyarországi kerületi főkapitányoktól.

Az elsők közül előttünk fekszik *Schwendi Lázár* tábornoknak, a bécsi udvari hadi tanács tagjának, az utóbbiakból *Rueber János* felsőmagyarországi főkapitánynak írásban beadott tanácsadó véleménye, mint nemkülönb a *bécsi hadi tanácskozás jegyzőkönyve*, mely a tanácskozás *eredményét* tünteti föl.¹⁾

Mindhárom okmány az akkori időkre, a török és a császári hadsereg állapotára, a magyarországi viszonyokra, a népek és országok sorsát intéző férfiak gondolkodására éles világot vet s e

¹⁾ Mindhárom okmány egy a herczeg Eszterházy család kismartoni levéltárában őrzött eredeti kézirati codexben.

tekintetben kiváló becsú annál is inkább, mert Rueber és Schwendi véleménye egymással homlokegyenest ellenkező; az első a háborút javasolja, a másik a békét, minden áron. A jegyzőkönyvből aztán meglátjuk, hogy a tanácsban Schwendi véleménye talált többségre.

A történelmi eseményekre ugyan e tanácskozás befolyással nem volt, mert hiszen határozatai soha végre nem hajtottak, de a magyar hadügy tanulmányozása szempontjából ez okmányok mégis fölötte becsesek, s szolgálatot vélünk tenni a magyar hadügy barátainak, midőn azokat a következőkben közöljük:

I. Rueber János felsőmagyarországi főkapitány tanácsa, hogy a törökkel nem kell békét tartani, hanem vele megmérkőzni. Anno 1577.

Minden okos ember elismerte mindig, hogy jó, békés kormány föntartása Isten kegyelmének különös jutalma és hogy ez az Isten dicsőségének öregbítésére és a szegény alattvalóknak boldogulására inkább alkalmas mint a háború és nyugtalanság, mely bátran tekinthető büntetésnek; és a mennyire ezt kerülnünk, annyira kell a másikat, tudniillik a békét, becsülnünk és tisztelnünk.

Szintűgy méltányos azok büntetése is, kik meggondolatlanul, — bár jó vagy rosszabb okból is, — egyenetlenséget okoznak vagy nyugtalanságot tanácsolnak.

Ha azonban nyílt háború viselésével békét és egyességet létrehozni, Isten dicsőségét, — mi végett minden egyéb teremtván, és a szegény keresztény népeket és a többi alattvalókat megmenteni és föntartani lehet, ilyen háború és készülődés nem hogy káros, — hanem inkább hasznos és nemes műként dicsérendő és dicsőítendő mindenki által.

Eltéekintve attól, hogy minő és mennyi joggal kezdetik azon háború, melyben szemmel láthatólag önvédelmet kell teljesíteni, bizonyos, hogy megsértetik Isten, a természet és a józan ész maga, ha a felsőbbség ez irányban hivatását elmulasztja, a szegény alattvalóknak segélyt és szabadulást nem hoz és ezeket Isten és saját szavai szerint nem védelmezi és oltalmazza.

Mennyire elnyomta a halálos ellenség, a török, már sok év óta a szegény kereszténységet, Isten vegzése folytán bűneink miatt,

elvon szolta nyomorúságos és örökös fogságra és szolgaságra; mennyi ártatlan keresztény vért ontott, földet és népet elűzött és elpusztított, s megakadályozta így Isten dicsőségét és isteni ígéjének terjedését. — Mily nagy és káros cselekedetekkel bizonyította be a török, a barátság látszata alatt, sok keresztény hatalmasság és úr iránti becsületét — kiket idővel, ha idejében meg nem akadályozzák, azokkal együtt, kikkel nyíltan ellenségeskedik, össze fog morzsolni; jó ideje ennek, és még naponta is szemmel látható, nem minden szív fájdalom és szájalom nélkül.

Mindezek okáért nemcsak külön, hanem közösen is megfontolandó, hogyan kell tekintélyes ellentállással ily nyomorúságot, inséget és bajt megelőzni és elhárítani.

És habár ily munkához mindenkinek egész tehetségét kellene nyújtania, mégis leginkább illeti ez Ő Felsége mint a kereszténység fejét.

És ha mindjárt Ő Felsége a szegény zaklatott keresztények nyomorúságát, inséget, fogságát, szégyenét, gyalázatát, jajszavát és segélykiáltását nem is találná elegendő oknak arra, hogy nekik szabadulást nyújtson, mégis meg kell Ő Felségének gondolnia, hogy ilyen tétlenség a birodalomban és a többi hatalmasságoknál rossz vért szül és a jövőben fiaira is káros hatású lesz, a mennyiben nem viseltetnek majd oly nagy bizalommal irántok; a mi ilyformán azt fogja eredményezni, hogy azok, kik hazájoknak javára valamit tenni látszanak, sok kellemetlenséget okozhatnak.

A szükség is arra kényszeritené Ő Felségét, ha meg akarja tartani utódainak a koronát és az országot, hogy ellentállást fejtsen ki; és aztán, minthogy Ő Felsége nemcsak egyedül a törökkel van ellenséges viszonyban, de sok más hatalmasságok és urak is szemmet vetettek az osztrák házra, nem lehetne közönyös, hogy idejében és mielőtt még a dolgok túlságba mennek, védekezzik-e Ő Felsége, vagy pedig az országokat kellene-e elvesztenie.

Mivel annyira minden mentség és segítség nélkül állanak, a magyarok közt is mindenféle nehézségek és titokzatos dolgok merülnek föl; — ezeket más urak bujtogatása és saját természetök, mely a kormány cserélésére és így az elpártolásra hajlandó, könnyen rávehetnék, hogy az osztrák háztól teljesen elszakadjanak.

És ha semmi egyebet nem okozna is Ő Felsége tétlensége,

mint az országoknak tőle és utódaitól való elszakadását, annál több meglepetés és véletlen következnek azután. — Ha azonban Ő Felsege ez úttal a dolgokat erélyesen kezeibe veszi és a szegény üldözött alattvalóknak Isten segedelmével szabadulást hozna: annál kevésbé lehetne a szerencsés kimenetelben kételkedni, mivel a mindenható Isten ép maguk az alattvalók által nyújtana eszközöket és utat, a mint azt Ő Felsegének két év előtt személyesen előterjesztettem, a mikor jelentést tettem a porta patriachájától kiküldött gvárdiánról, valamint a ráczokról (kik véleményöket, a mint a következőkből kivehető, később állhatatosan megújítják).

Igenis, megkisértettek egy időben ezen ellenséges szolgaság és iga lerázására vagy könnyítésére mindenféle eszközök, mint: kisebb hadjáratok, békealkudozások; azonban ezeknek egyikével se juthattak az ügyek oda, hogy a szegény keresztények és alattvalók megmenekültek volna a nyomortól, vagy megtalálták volna azok folytán az őket illető és a nekik tartozó oltalmat; sőt miután a jelenlegi beke tartama alatt több kegyetlenség és vérontás fordult elő, a baj ezután is inkább növekszik, mint elenyészik, hacsak meg nem előzzük azt.

Igy állanak jelenleg a dolgok; mivel azonban Urunk Istenünk továbbra is valóban meg akar bennünket tartani és nem teljesen es tökéletesen tönkre juttatni — a hogy azt megérdemelnök — hogy semmi más emberi segítség és mentség lehetséges ne legyen számunkra; azért tehát fejtsünk ki általános keresztényi egységes rendes védelmet és ellentállást és vezessünk erélyes, jól megtanácskozott és kitaró hadjáratot, mire nézve nekünk a jogos ellentállásnak sok szép és dicső példájának hosszú tapasztalása szintén azt mutatja, hogy ez inkább győzedelmeskedik és ér el eredményt, mint meggyőzetik, ha csak kellő rendben történik.

Az ellentállás és az ilyen hadjárat azonban a jelenlegi veszedelmes időkben immár sokkal nehezebb, mint évekkal előbb volt; az örökös ellenség is annyira elhatalmasodott, hogy egy ország nem állhatna neki ellent; és főképen Magyarország nem, mely a hosszadalmas pusztítások folytán néptől és egyéb hadi szükségletektől erősen meg van fosztva.

Hanem ehhez Ő Felsege többi örökös tartományainak és országainak valamint a hatalmasságoknak segítségét és közremű-

ködését is föl kell használni és arról gondoskodni, hogy miképen lehessen ilyen általános közreműködés folytán a végekbe és a seregekbe jó rendben tekintélyes hadi népet és az ennek szükséges élelmet és löszert beszerezni és minden úton és módon arról is gondoskodni, hogy ezen művet akadálytalanul lehessen bevégezni.

Pár év előtt emlékiratot adtam át Ő Felségének, miképen kell a dolgokat Ő Felsége tartományaiban es alattvalói közt berendezni, hogy Ő Felsége — a nélkül hogy idegen külsorzági hadi néppel lenne dolga — ne csak hogy teljesen képes legyen a határokat megtartani az alattvalók túlságos megterhelteese nélkül, hanem szükség esetén az alattvalók fölszólítása által ezeket biztosan és jól megvéddesse, sőt őket esetleg az ellenség megverésére is elővezethesse.

Ha ez annak idején munkába vétetett volna, most az ellentállásnak, melyről itt beszélek, több erőt és hatalmat kölcsönözne.

Mivel azonban ennek elrendelése idáig elmaradt, nem kevésbé kellene a dolgokat ez üdvös mű előmozdítására megragadni, és a legnagyobb komolysággal oda törekedni, hogy úgy a köznép mint a nemesség között beosztást és rendet csináljunk és tekintélyes lovas és gyalog hadi népet, kik leggyakorlottabbak, teremtsünk ki Ő Felsége örökös tartományaiból; ez több kilátással történhetne ez idő szerint, mert sok jóra való ember néhány év folyama alatt idegen országokban jobban harczhoz szokott mint azelőtt, mikor nem vonultak ki oly nagyon és a hadi dolgok iránt nem érdeklődtek annyira.

A többiekkel, kik itthon maradnak, rendet kell csinálni; a mint azt említett és átadott véleményemben azelőtt megírtam.

Ezen fölül remélheti Ő Felsége, országai és örökös tartományai érzelmei és tehetsége folytán, hogy ezek nem vesztették el minden bátorságukat és nem egész oly tehetetlenek, hogy valami jelentékenyet és jelest ne tehetnének vagy ne akarnának.

Magyarországból, bármennyire meg van is ez idő szerint fogyva és elpusztítva, nagy erőt lehetne kiteremteni; és aztán az előkelő urakat és a nemességet is reá lehetne bírni, hogy pénzben és népben nagy összeget és hatalmat adnának, ha csak megmenekülhetnének egyszer a szolgaságtól.

Sokan vannak közöttük, és a legelőkelőbbek, kik vagyonuk

ötöd, hatod részét (hallgatni akarok a felől, hogy nagy részük annak harmadát, felét följánlotta) készséggel odaadnák, ha mindjárt csak az volna is czélja, hogy azzal megbosszúttassanak. Ha oly emberek, kik arra képesek és bizalmukat bírják, fölszólítanak őket és megcsinálnák annak fölosztását, hogy mi módon kellene a pénz és népbeli contributionak történnie és folyóvá tétetnie: megígérhetném, hogy oly nagy számmal találkoznának olyanok, kik a költségeket magukra vállalnák és azt betartanák, hogy azt nem is képzeljük és nem akarok többet mondani, de több volna mint *6000 ember lóháton, 4000 ember gyalog.*

A mit ezen tízezer lovas és gyalog népen kívül a meg nem hódolt szepességi városok, a hozzájuk tartozó környékkel és a vármegyék legénységben adhatnának, azt itt nem részletezem: és ha nem is vonulnának ki mindjárt, szükség esetén mégis szívesen használtatnák magukat és nyújtanák tehetségöket hozzá.

Ezenkívül a meghódolt városok és falvak, melyek most török kézen vannak, azon kérelemmel vannak — és hogy ezt kívánják, Ő Felségének is bizonyítani és biztosítani akarják — hogy készek legkevesebb 3000 jó lovast és gyalogost saját költségükön pár évig eltartani, csakhogy egyszer a török iga alól fölszabaduljanak és szabadok legyenek. — És teljesen hihető, sőt bizonyos is, hogy ily hatalmat képesek kiteremteni és el is tartani; mert ily módon az adót és a napontai sarcot erre fordíthatnák.

Hallgatni akarok azon nagy városok és falvakról, melyekre mindre nem emlékszem; de a mint egy idő óta a dolgok után szorgalmasan kérdezősködtem, és ha csak negyed részét veszem is azon számadásoknak, mit a legjelentékenyebb városokban átadtak, találkozik 26,000 jól fölszerelt ember.

Daczára, hogy mostan a följánlott 30,000 embert megadták, valamint embereket az ország oltalmára, az élelem beszerzésére, árkok, hidak építésére, szóval más egyéb szükségletek beszerzésére, a mint azt ily nyílt háborúban a föld népének tenni kötelessége, elegenden maradnak otthon; ezeknek száma még növekedne, ha a török terület, mint az később leírva lesz, — elpusztíttatnék és a szegény alattvalókat övéikkel együtt idevennők; így még se akarok többet mint 20,000 embert mondani, kiket igazán könnyen eltarthatnának.

Weimári herczeg	300 lovast
Pomerániai herczeg	500 „
Porosz herczeg	600 „
Meklenburgi herczegek	600 „
Anspachi herczeg	300 „
Braunschweigi, Lüneburgi és Lautenburgi hercz.	1000 „
Anhalti herczeg	200 „
Württembergi herczeg	400 „
Hesseni grófok	300 „
Lichtenbergi grófok	100 „
Sarzburgi püspök	200 gyalogost,
Würzburg	300 lovast
Bamberg	200 „
Magdeburg és Halberstadt	400 „
Bréma	300 „
Passau, Tülingen, Freising a többi apró püspök- ségekkel	500 „
Münster s még néhány püspökség	500 „
Birodalmi grófok	2000 „
Mindazon lovagok, kiknek jövedelme 100 fl felül van, együtt véve adhatnak legalább	2000 „
A városok és birodalmi kereskedők könnyen ad- hatnak	2000 „
és egy ezred gyalogost	3000 főt.

Nem különben más — a birodalmon kívül álló — keresztény hatalmasságokat, fejedelmeket és urakat is föl lehetne szólítani, kik közül kétségkívül sokan volnának jó indulattal egy ilyen közös keresztény cél iránt s kiktől alkalmyszerűleg következő mennyiségű nép és pénz volna hapható:

Franciaországtól	2000 casconier lövész
Angliától	2000 ember
Lotharingiától	500 lovas lövész
(?)	500 „ „
Flórencztől	2000 gyalogos
Ferrarától	400 lovas lövész
Mantuától	300 lovas
Genuától	300 „
Parmától	200 „
Portugalliától (pénz)	1000 emberre
Dániától	500 lovas
Svédországtól	500 „
Holsteintől	200 „
Schweiztől	3000 gyalogos.

A föntírt hadi nép legkevesebb összege Ő Felsege örökös tartományaiból és egyéb hatalmasságoktól: *40,000 ember lovon és 60,000 ember gyalog*. Még sokkal többen is találkoznának, kik föllebb elősorolva nincsenek, kik hajlandók volnának és nem kímélnék a kiadást; mert ez csak az én szerény, megközelítő számításom, mely az emberek belátása és a körülmények szerint több tanácskozmányban szaporítható vagy kevesebbíthető lenne, gyalog vagy lovas népre volna változtatható, melyből nem kellene annyi; — főképen gyalog népre, minek folytán számuk szaporítható volna, ha csak olyan emberekkel, kik a körülményeket ismerik, jól fölkérdetzetnének mindenfelé. A minek azonban nézetem szerint — oly formán kellene történnie, hogy a kezdetet Magyarország csinálná, melyet ez idő szerint a dolgok leginkább érdekelnek, melynek ezáltal szabadulás nyújthatnak, s mely a határon áll; ezután Ő csász. Felsege mellett vagy királyuk mellett a legközelebb fekvő országok, melyeket amazok romlása esetén legelőbb találna a veszedelem; tehát Ausztria, Csehország, Szilézia, Morvaország, melyeket követné aztán a birodalom és ezt a többi hatalmasságok és urak, kik ha látnák, mily komolysággal fogunk a dologhoz annál szívesebben és annál tekintélyesebb segélylyel csatlakoznának hozzánk.

Ő Felsegének szintén hatalmában állana az egyházi javadalmakból — a birodalomban a rendek engedélyével — a máltai mintájára örökké tartó időkre új rendet alapítani, mely a halálos ellenség ellen lehetne használható; és e tekintetben csak a papságra kellene befolyást gyakorolni; mert ez dicsőségük és kereszténységük oltalmára történnék. — Ha aztán látják a komolyságot, nemcsak fele vagy negyedrészt jövedelmöket ajánlják föl. — Ép úgy nem mondhatnának ellent részükről is tekintélyes hadi nép vagy pénz contributio engedélyezésének lovas és gyalog népek eltartására, kik érettek a halálos ellenségnek ellentállást tennének.

A német rendet, mely különben egészen elsatnyúl, szintén nem lehetne jobbra fölhasználni, mint e keresztényi munkára. — Ha ez útnak egyike se volna megfelelő, akkor is: van Ő Felsegének annyi városa és faluja, hogyha csak mindeniktől egy lovas vagy gyalog embert veszünk is, olyan haderőt lehetne kiállítani belőlök, hogy az maga is elegendő volna.

A föntírt, valamint egyéb más módon, rendkívül nagy és olyan hatalmat lehetne előteremteni, milyenre nincs is szükségünk egyszerre, hanem egyik évről a másikra váltogathatnánk.

Mily nagy és mérhetetlen költségeket kénytelen Ő Felsege már néhány év óta és még most is a végek föntartására kiadni, mindenki előtt ismeretes; azért is méltányos volna, hogy tábori nép tartásától kíméltessék meg személye; hanem a véghelyeket és várakat elláthatná Ő Felsege még egyszer hadi néppel; ezeknek minden időben teljes számmal kellene minden helyen lenniök és fizetésökben egyáltalán semmi hiánynak se volna szabad lenni; azonban veszedelem idején vagy más körülmények között azon helyek, hol a veszély legnagyobb, kaphatnának a tábori néptől segélyt.

Ezek után, tudniillik ha az országokat, a birodalmat és a többi hatalmasságokat bizalmasan, továbbá minden választófejedelmet, grófot és a többi rendeket különösen megkeresnök, az ígélet meg is történe: legelső es legszükségesebb volna általános birodalmi gyűlést, a többi Ő Felsegéhez tartozó országokban pedig országgyűléseket és gyűléseket tartani.

Ezeken a rendek azon kérdéseket és terveket, melyek e munkának akadályúl szolgálnak, megfontolnák, azokat vagy most vagy később szóval elintéznék.

A gyűléseknek adandó kérdések volnának:

Hogyan akarja ez vagy amaz adott ígéletét egy néhány évre biztosítani?

Aztán mennyit rendelnek ki a lovas és menyit a gyalog népből?

Minő rend és kormány tartassék közöttük?

Ki választatik hadvezérré?

Mely előkelő kapitányokat és hadnagyokat kell megfogadni?

Mily számmal és hogyan legyen a hadi nép kiállítva?

Mely időre terveztetik a hadjárat?

És végre hogyan kelljen minden ügyet legjobban elrendezni és elintézni, hogy ezen terv legbiztosabban és legjobban lendületbe jöjjön?

Mit illetőleg szerény véleményem az, hogy ezen tervnek folyamatba hozását hat évnél rövidebb időre nem lehetne kitűzni;

és a lovasok és gyalogosok létszáma azon körülmények és időnek megfelelőleg, mikorra ezen mű tervezve van, volna aztán meghatározandó s szabályozandó.

A lovasok és gyalogosok ellátása ez idő szerint oly sokba került és ezekkel a hadi szervezetbe oly rendtelenség állott be, hogy most már egy úrnak hadat vezetni vagy azt folytatni majdnem lehetetlen.

A miért is égető szükség, hogy a birodalomban megegyezünk a lovasság egyöntetisége felett.

A régi jó német hadi szokások fölújítására semmi se volna oly üdvös, mint hogy a régi lovasjogot (Reiterrecht), mely minden további változtatás nélkül megmaradhatna, ismét megszerkeszteniök egyöntetű alakban, azt jövőben egyéltelműleg kezelniök és azt különös szigorral betartaniök.

Szintügy szükséges volna a régi dárda jog (Spiessrecht) fölelevenítése a német gyalogoknál.

A lovasoknak a zsoldot kinézések megtekintése után kellene kifizetni; a gyalog népnek pedig a szemlék alatt meglehetősen mennyiségben kiutalni. — Azon nézetben vagyok, hogy egy lovasra a kocsi pénzzel együtt elég havonta 12 fl; a gyalogok között azonban mindegyiknek értéke és tapasztaltsága szerint kell a járulékot kivetni és a mennyire lehet, a legnagyobb zsoldokat bevonni; egy jó lövész azonban mindig megérdemelhet havonta hat forintot.

E mellett még szükséges volna némely hadi czikkeket és hitleveleket is szerkeszteni, melyeket Ő Felségének vagy a hadvezéreknek kellene szentesíteniök s a melyekre a hadi népnek, nem kevésbé mint régi jogaira és czikkeire kellene esküdni és e szerint viselkednie; — a hivatalok és parancsnokságok a személyek érdeme és jártassága szerint, nem pedig kegyek útján osztandók és adandók ki.

Egy harczosnak se legyen megengedve, nyilvános kurvát magával vinni; és a mennyire lehet, meg kell parancsolni, hogy feleségeiket és motyóikat sok alapos okból hátrahagyják; főképen pedig azért, hogy az élelmet, mi ezen népre fölmegegy, harczosaink számára takaríthassuk meg; továbbá, hogy léhaság, kurvázkodás, es hasonló botrányok, melyek hadjárat alatt a feleségek között is elmaradhatlanok, elkerültesse, végre pedig hogy a harczosok

megóvassanak az elpuhulástól és kéjelgéstől, és hogy a bátorság és testi erő megtartassék az ellenség ellen. De még azért is, hogy a nemzet meg legyen szabadítva azon szégyentől és csufolódástól, melyet ezek miatt egy idő óta külföldiektől kellett tűrnie és szenvednie. Hallgatni akarok a felől, a mit a tapasztalat úgyis elegendőképp mutat, hogy riadó vagy támadás alkalmával ezen könnyelmű és káros csöcselék csak futást vagy félelmet okozott, valamint az elvonulásnál akadályúl szolgált.

Így nem kell megtűrni a táborban az átkozódókat és Istenkáromlókat; a korhelykedést, melyből számtalan szerencsétlenség, sőt az örségek elhanyagolása és elmulasztása származik, különös szigorral kell betiltani.

És mentől nagyobb mérvű e három botrány: kurválkodás, Istenkáromlás s korhelykedés, annál jobban ingerlik azok Isten baragját és minden szerencsétlenségnek okai; azért kell ezeket mentől nagyobb szigorral és mennél gyakoribbak, annál súlyosabb büntetéssel büntetni és a hadúr vagy a kirendelt főkapitány vagy hadvezér által megtartott szemle után előbb a lovasoknak, aztán pedig a gyalog népnek mindegyiknek különösen szemére lobbantani.

Az anyagi és önérdek hajhászata a legnagyobbtól legkisebbig méltán és teljesen megszüntetendő; tiszttsége elvesztésének és fogadott esküjének terhe alatt mindenkinek betiltandó.

Egyáltalán több figyelemmel kell lenni az iránt, hogy ez általános keresztény hadjárat Isten dicsőségére és a kereszténység megszabadítására való, nem pedig hogy e közben valaki tisztességtelen úton meggazdagodjék.

Ezen és hasonló cikkelyekre nem kevésbé legyenek a harcosok kötelezve esküdni, mint lovasjogukra és hitlevelökre.

Az egész intézkedés lényegét Ő Felségére, vagy a magyar királyra, vagy egy főherczegre kellene bízni.

A Dunánál azonban, miután itt látszik az ellenség legnagyobb ereje, tekintélyes főre volna szükség, ki Ő Felségének helyettese és fiainak egyike.

Utóbbi mellé aztán a hadi és egyéb tanácsosokon kívül szükséges volna egy külön meghívott titkos tanács, három vagy legfeljebb négy tapasztalt férfiúból.

Nemkülönben azokat is, kik Felsőmagyarországon vagy a többi vidéken a kormányzást vezetik, el kell látni tapasztalt férfakkal.

Hogy minden hatalmasság vagy úr melyik előkelő kapitányt akarja saját népéhez rendelni, mindegyiknek saját tetszésétől függjön; valamint arra, hogy mely előkelő és alkalmas egyének rendeltessenek a hadi és titkos tanácsba, maga a hadúr gondoljon; azonban az egyikre úgy mint a másokra a kereszténység legderekabb embereit kell kiszemelni, kik nem nyereség s rablás végett vagy látszattól, de sokkal inkább maguk elé tűzött igyekezetből és jó indulatból szándékoznak Ő Felségét és a kereszténységet esküdt ellensége ellen szolgálni.

Ilyen férfiakat (Istennek hála!) még lehet találni és ha azon egyesülés megtörténik, nagy számmal lehet aztán kapni.

A hadúr belátása szerint ezekkel lehetne betölteni a magas tisztségeket, mint: a főkapitányok helyettesei, a főszertárnokok, a fő élelmező mesterek, szálláscsináló mesterek, az őrnagyok, szekérmesterek, a hadbírák és fő foglárók.

A hadi nép létszáma, mely kezdetben és később vezetendő volna, az ellenség, a hely és a támadás viszonyaihoz lenne alkalmazandó.

Hogy az erdélyi vajdával vagy lengyellel vagy a velenceiekkel, Dalmáciával vagy az ezekkel szomszédos helyekkel el lehessen bálni, a tanácsolt s a végeket megszálló őrségen kívül mennél több népet kellene táborban is tartani.

Ha azonban ezen helyek felől biztosak vagyunk és különös veszélyben nem forgunk, teljesen elegendő volna a Duna mentén eleinte 4—5000 német lovas, 2—3 ezred gyalogos, 2000 lövész vagy a mennyit fogadni lehetne; ez utóbbiakból lenne kétharmad rész lovas lövész, kétharmad rész huszár és drabant. — Trabant annyi, a mennyi a megtörtént föloszlás szerint jutna e környékre.

Felsőmagyarországon 2—3000 német lovas, egy jó erős ezred gyalogság, a másik harmadrész gyalog és lovas lövészekből, huszárokból és trabantokból állhatna; a mennyi ezen környékre a fölosztás szerint jutna.

Karinthia s ennek helyeire körülbelül 500 német lovast, a

bányavárosokra, a hol szükség van rá, szintén kellene meglehetősen számot beosztani.

Ha azután látnók, hogy milyen erővel vonul ki a török császár, minő előnyben vagyunk és időnk is lenne hozzá, ezen létszámokat alkalom adtával a körülményeknek megfelelőleg az egyik vagy a másik helyen szaporítani lehetne. — Azonban azok, kikre eleinte nincs szükség, kész felszerelésben és állapotban legyenek és mindennap el legyenek készülve az indulásra oda, hova utasítva lesznek.

Szintén üdvös volna, a hadsereget szükség esetén a Dunán fölvezetni, melyet télen át elő lehetne készíteni és mentől több hajót elfoglalni.

Egyéb előnyök mellett azzal is lehetne az ellenségnek ártani, hogy a hadjáratot télben vezetnők; mert a tapasztalás azt mutatja, hogy a török télben alkalmatlan a harcra és nagy hadsereg se jöhet föl; ezen idő alatt annyi előnyt lehetne fölöttük kivívni, hogy aztán a tavaszon elég dolguk volna, minket az új foglalásokból kitűrni. — S az volna módja az ő megfélemlítésöknek és fölülmásoknak, hogy Alsó- és Felsőmagyarország földnépet, mely most a töröknek meghódolt, nejeik, gyermekeik, vagyonuk s barmaikkal magunkhoz vennők és aztán a környéket sok mérfoldre elpusztítanók és letarolnók; egyszersmind mindenütt minden végházat és kastélyt megtámadnánk: mint a Duna mentén Esztergomot szárazon és vizen; azután Fehérvárt, melyhez különben a sok víz miatt ágyúval nem lehet közeledni, ha csak nagy szárazságot nem csinálunk; Felsőmagyarországon Füleket és Szolnokot és az ezen helyekhez tartozó végházakat és kastélyokat, melyek úgy se tarthatnák sokáig magukat, ha igazán és erélyesen megtámadtatnának; ilyformán, ha Isten szerencsét ad, kétségkívül hallatlan ijedséget okozunk az ellenségnek és mind Esztergom, Buda és Fehérvár felé hajtánók össze őket; a mint bizonyos is, hogy akkor mind odavonulnának.

Ha azonban eleinte nem lehetne többet tenni, elég volna oda igyekezni, hogy néhány végházat és kastélyt leromboljunk, és ezeket ismét sietve megerősítsük vagy még inkább többeket jobban az ország belseje felé építsünk fel; aztán minthogy a tapasztalat azt mutatja, hogy az ellenséget inkább hadi erejének feltartóztatá-

sával mint nagy csaták és támadásokkal lehet megrövidíteni, mint ezt hosszabb idők példái tanúsítják, nekünk is csak a várakat kell hatalma ellen használatba vennünk, és őt ezek előtt kifárasztanunk és ott megforgatnunk. Az élelem és takarmány miatt lehetetlen telen át itt maradnia ezen országokban; és ez még sokkal lehetetlenebb volna, ha sok mértföldnyi távolságra elvonnók elöle mind a falukat és alattvalókat, kiket a löszeren kívül az élelmezésnél s minden egyéb szükséglet beszerzésénél, valamint árkolásnál, hidalásnál és hasonló munkáknál használ. — Ők nem hordanak magukkal efele szükséges holmikat; nem is költekeznek erre; nincsenek is ilyen munkára, árkolásra és hasonló előforduló dolgokhoz szokva; nem is cselekszik azt és könnyen belefáradnak és meghasonlanak ilyesmi végett, főképen a janicsárok; ezek valamelyike kezdetben inkább kívánatos volna; mert ha mi eljutottunk idáig, hogy az ellenséget megfélemlítettük, néhány végházat elfoglaltunk a magunk részére, és megerősítettük azokat, elváltuk előlük azon előnyt, hogy haderejükkel előnyomúlhassanak. — Ha aztán nyáron át nem boldogulnánk hatalmukkal, ki kellene a dolgot ismét tél felé húzni; akkor nem marad török a táborban. — Se lovaik, se embereik nincsenek ehhez szokva; a török háborúk nem igen tartanak egy évben három hónapnál tovább, mint július, augusztus, szeptember. — Ezen idő alatt kitarthatnánk előnyös helyzetünkben, mi alatt nem árthatnánk nekik; a többi idő aztán a miénk volna; akkor indulna neki ismét a mi hadjáratunk, és akkor érhetnénk el valamit Isten segedelmével.

E mellett azonban legszorgalmasabban kellene arról gondoskodni, hogy jó *kémeink* legyenek, és e tekintetben nem szabadna semmi költséget se kimélni; valamint arról is, hogy a nép ne hanyéljen, nehogy az idő és jó alkalom elmulasztassék, és a nép gyakorlat nélkül egyre-másra elromoljék.

Szerény véleményem szerint ez volna körülbelül azon mód, mely által nép jönne a táborba, mire minden időben sokan volnának hajlandók; és ez nézetem az iránt, hogy miként kellene mindentről gondoskodni s minndent beszerezni, hogy ezen ellentállás mindenféle a legjobban legyen elkészítve.

A szükséges megszálló sereg toborzása és föntartásán kívül méltányos volna, ha Ő Felsege elegendő *élelemről* is gondoskodna.

A mi Ő Felségének nem kerülne többre, mint a beszerzés és elhelyezésbe, sőt még jó haszon is lehetne belőle; azonban az árszabásnak úgy kell történnie, hogy a hadi nép ne legyen ez által túlterhelve.

Ennek előmozdítására szükséges volna a birodalomban a Duna mentén különböző helyeken 2—3 tágas *életmi házat* fölállítani, a melyeknek ellátását a salzburgi püspöknek kellene megparancsolni; innen aztán lehetne a Dunán lefelé gondoskodni, ha Magyarországon szükség támadna.

Mindenkinek meg kellene engedni önként hozzájárulni. — Arra se hiányoznék út és mód, hogy miként kellene az országokban ilyen életmi készletekről gondoskodni azon esetre, ha ilyen hadjárat határozatba menne.

Ő Felségének az se eshetne neheze, hogy minden szükséges *ágyút, löszert és tüzérséget*, és a mi ezekhez szükséges, adjon, mely esetre aztán a birodalom is segítené Ő Felségét önkéntes segélylyel; főképen két jó kész *hajóhíddal*, ezenkívül válogatott *tüzérségi személynézet*tel, mint: árokmester, hídműves, puskaműves, mindenféle ácsok és kézművesek, mi ezen szervezethez tartozik; különösen *2000 jó cseh árkász*, kiknek eltartása és fizetése végett tanácskozást kellene tartani; ezeknek minden időben teljes számmal kellene kéznél lenniök; ezekben a dolgokban oly kevéssé volna szabad hiánynak lenni, mint az élelemben. Mert ha a kézimunka hiányos, megakad az egész háború és ez által nemcsak a költség, de mi a földolog, az idő és alkalom is elvesz, nem minden veszély nélkül.

Ha a táborban és a várakban levő nép ellátásán, es az azokról való gondoskodáson, az élelem és a lőszer beszerzésén kívül még egyéb dolgokat is kezeink közé vennénk, melyekkel az ellenségnek a kivonulás mellett még más úton is ártalmára lehetnénk, az Isten kétségkívül támogatna ez igyekezetünkben, és a szegény zaklatott kereszténységet ez egyszer meghallgatná, és a pogány kezek alól felszabadítaná, mely esetben következő eszközöket kellene megkísérteni olyaténkép, hogy Ő Felsége sok más hatalmasság hajlamát szerezne meg, és arra bírná ezeket, hogy országaikkal elszakadjanak az ellenségtől, és őket hozzánk többi keresztény népekhez szólítaná, hogy amaz egyszerre több helyen kapjon dolgot és kényeszerülve lenne erejét megosztani.

Ennél aztán különösen és főképen arra kell igyekezni, hogy Ő Felsége a birodalommal egyetértően a török ellen a keresztény ligába lépjen be, és azon időre míg ez megtörténhetik, mind inkább oda kell törekedni, hogy széjjel ne szakadjanak; ezen liga megalapítására azonban miüdvösebb se történhetik, mint hogy Ő Felsége és a birodalom teljes erélyvel a roppant káros németalföldi. hadjárat-hoz lássanak, és azt befejezzék; mert ha ez még tovább tart, lehetetlen a spanyol királynak nagy haderőt a török és Németalföldön a princz ellen egyszerre föntartani; de félő, hogy terveiről a tengeren lemond, és hatalmát Németalföld ellen fordítja; a miből aztán az következhetik, — minthogy sok birodalmi rend részes e háborúban — hogy aztán gondjukat ezeknek is a Németalföldre kellene fordítaniok és ezen kereszties hadjárat folytatásához nem tudnák vagy nem akarnák contribuálni a magukét.

Nem kellene elmulasztani a moszkvai felszólítását se, erre alkalmas emberekkel, hogy ez Ő Felsége, és a birodalommal egyezésre és bizonyos szövetségre lépjen, mit nem volna nehéz elérni, mikor oly annyira előzékenynek és jóakarátúnak mutatkozik. — Ezen úr, ki úgy is esküdt ellensege a töröknek, nemcsak ezeket tartóztathatná fel vízen és szárazon, hanem a tatárokat, valamint a lengyeleket is megtámadhatná, ha ezek nem akarnának jó szomszédságban maradni.

Különben a mennyire a lengyelek ügyeit és viszonyait ismerem, azon veleményen vagyok, hogy azon esetre, ha királyuk nem volna is tervünk iránt jó indulattal, nem szabad szem elől téveszteni, hogy az ország hajlandó és képes is volna a királyt arról lebeszélni és arra bírni, hogy ő is hozzá járuljon a többiekkel együtt e kereszties hadjárat-hoz, és mellettünk álljon segítséggel; különösen, mert sok előkelő, tekintélyes ember van közöttük, kik Ő Felségének jóakarói.

Ő Felsége előtt szintén ismeretes, minő állapotban van Erdély; hogy a vajdával, ha ez valamit tenni merészelve, — szembe lehetne szállni, és csak attól függ, hogy Ő Felsége a jó indulatot, a mennyiben azt az ország fölajánlja, okkal-móddal megtartsa. — Hogyha a körülfekvő, jelenleg a török által leigázott országok ilyen egyesülést látnának, el nem maradhatna, hogy sokan közülök nagyon örülnének, hogy Isten őket a török rabságból egyszerre ilyen

eszközökkel menti meg, és teszi szabaddá, miután nekik ilyen tirannizmust lehetetlen tovább eltűrniök; és hihető, hogy azon esetre, ha a háború mindenünnen megkezdődnék, ők maguk erősebbnek éreznék magukat a töröknél, mert hátában és lesben tudnák magukat.

Ilyformán ezekhez is lehetne alkalmas embereket küldeni, kik őket maguk jószántából is elszakadásra bírhatnák, és úgy intéznenek a dolgokat, hogy bizonyos időre mindnyájan egyszerre fölláznának és mindegyik kedvere verné agyon a törököt.

A két Oláhországban, melyek oly gyakran bízták sorsukat a véletlenre, nem volna kétely; különösen ha Bogdán ismét megkapná országát.

A rácok ezt mind tudják; mert több ezer fegyverképes férfi ajánlkozott, hogy főképen lóháton lesznek készen (mint azt nekem maga vajdájok ajánlotta); a kik nincsenek lovasítva, azok el akarják adni marhájokat, és azok helyett magukat lóval és szereléssel ellátni és fölszerelni; sok jó lovat akarnak a méneseikbe is hajtani, nehogy az ellenség gyanakodjék reájok, és hogy így azokat a jövőben megtarthassák. — Arra is gondolnak, hogy a fentírt módon a törököt agyon vernék s elvonnék ezek szerelékjét; buzdítást erre saját vajdájoktól kaptak.

Gyula és Temesvár átadását szintén följánlották, mert ott sok rác és martalóc van; különösen megjelentették nekem, hogy Temesvártól el lehet a vizet zárni; akkor aztán egész nyitva van, és kiépitetlen; a törökök azonban e körülményeket nem ismerik, már pedig ezen eszközök által a várbeli törökök mihamar elvesznek.

Ilyes és hasonló ajánlatokkal jönnek hozzám emez és ama helyekről; a miből nem vehetek ki mást, minthogy könnyen fölbiztathatók; én aztán vígasztalom őket: «Úr Istenünk fel fogja őket egyszer szabadítani».

A mellett mit se ártand, ha Ő Felsége vagy a spanyol király a perzsákat és másokat felszólítaná, kik könnyen volnának megindíthatók azon eszközökkel, melyekkel bírunk.

Ilyen alkalmak, saját cselekedetünkön kívül az ellenségnek ártani, maguktól jönnének kezünk ügyébe.

E szerint abban áll alázatos, szerény, jó véleményem, hogy miután Ő Felsége alattvalóinak inséget, elnyomatását és nyomorát

veszély nélkül nem nézheti: Isten kegyelméből kapott magas hivatala, valamint a saját és utódai érdeke folytán másként nem cselekedhetik, minthogy az igaz ügyért a háborút a török ellen megindítja; — ehhez oly tekintélyes eszközök és utak fölött rendelkezik, mint: nép, élelem, lőszer és egyéb szükségletek, sőt az alattvalók maguk is kétség kívül Isten rendelése folytán oly jó indulattal ajánlják föl vagyonukat és vérüket, hogy Ő Felsége el nem mulaszthatja a rendes és jól ellátott ellentállás és hadjárat megindítását, és ez által a szegény alattvalóknak a szolgaságtól való megváltását.

J. Rueber, m. p.

II. Schwendy Lázár tanácsa, hogy a törökkel békéért kell alkudozni, és a mellett maradni, de Anno 1577.

Miután a török birodalom kétségkívül a mindenható Istennek fenyegető vesszeje, melylyel a kereszténységet bünei és gonosz cselekedeteinek miatta bünteti és ugyanaz mind ez ideig az ottmán törzs és csodálatos rendje és successiójával csodálatos és csaknem hallatlan kifejlődést nyert:

Miután mind ez ideig semmiféle nép, se császár, se király, se fejedelmek, hatalmának és erejének ellent nem állhattak; hanem vagy meghódolással és adófizetéssel idejében elfogadják tőle a békét, vagy pedig kényszerítettnek uralmuk és állásuk enyészttével a szolgaság és önkény nehéz jármát viselni:

Mi is hasonló veszélyben forgunk a német birodalomban s mindinkább oda jutunk, hogy míg az említett ellenség birodalmát crösbíti, tehetetlenek vagyunk ellenében és általában álladalmunk gyöngesége és elosztása olyanszerű, hogy ily ellenség legyőzését nem is remélhetjük és el se vagyunk arra készülve.

Sőt nehéz magunkat és a mieinket még ez ellenség fenyegető önkénye és a majdnem biztos végromlás elől is megoltalmazni és megtartani, különösen azért, mert a háború elviselhetetlen terhét magunknak kell viselnünk és más keresztény hatalmaktól e vizsás idők szerint csak kevés vagy semmi segélyt se remélhetünk.

Ebből tehát könnyen kivehető, minő tanács marad számunkra, boldogulásunkat és önfentartásunkat illetőleg, és hová dirigáljuk

hadi cselekedeteinket, és mire használjuk föl azokat, hogy Isten segedelmével lehetséges és üdvös kimenetelűek és végűek legyenek.

Mivel minket az említett török a harczhoz szükséges erőben, segélyforrásokban, alkalmatosságban, vezérekben, hadi gyakorlottságban és a harcz vívásában messze fölülmúl, mert miután nekünk nemcsak az ellenség erejével, hanem az isteni hatalmak haragja és bosszújával is van dolgunk, a mint azt ugyancsak annyi sok császár, király, fejedelem, nép és város szomorú példája mutatja, kiknek sok része volt olyan körülmények között, mint mi, de ezen halálos ellenség által önfejlőségök folytán mégis legyőzettek: ezek után tehát nem tanácslom e nehéz időkben oly vélemények figyelemre méltatását, melyek a töröknek haddal való megtámadásáról szólanak.

Aztán valamint az isteni gondviselés minden teremtett és természetes dolgot bizonyos rend és előrelátással kormányoz és mindezek változandóságnak vannak alávetve: ép úgy nem szenvedhet kétséget, hogy az emberek, de főképen a magas fejedelmek uralma, isteni segedelemmel, és a gondviseles rendelése folytán nőni, gyarapodni és megtartatni fog, és ugyanazon változandóság folytán ismét hiányos, es gyöngye lesz; hanyatlík, változik, sőt tönkre is megy.

Néhány száz év óta a törökök dolga, mind ez ideig, Istentől úgy rendelt állandó gyarapodás és növekedésben volt. — Ennek folytán a szomszédos császárok és királyok hiába igyekeztek erőszakkal és ernyedetlen szorgalommal a törököket elnyomni vagy holdogulásuk menetét föltartóztatni.

Miután azonban jelenleg a török hatalma, rendezett viszonyai, hadi tapasztalata és kormányja nagyobb fölényben van, mint valaha: semmisse létezik, mi megakadályozhatná vagy meggátolhatná őket abban, hogy majd az egész keletet és Európa legnagyobb részét, azokat, kik még behódítva vagy adófizetőivé téve nincsenek, a szolgaság jármába hajtsák, annál inkább, mivel a többi keresztények egymás között sokkal kevésbbé egyetértők, mint azelőtt valaha. — Minő esztelenség volna az, ha ilyen körülmények között a németek maguk akarnának a török ellen hadat indítani!

Ebből kifolyólag a józan ész és saját szükségünk tanácsolják, hogy inkább a békét fogadjuk el, és az alvó kutyát lelkiismeretünk ellenére és veszedelmünkre fel ne keltsük; sőt minden okot és

alkalmat kerüljünk, melylyel ezen ellenséget harcra ingerelnők és arra okot adnánk.

És habár be kell látnunk, hogy hitünk e zsarnoka és ellensége semmi biztosítékot se nyújt a békére és a szövetségre nézve, mégis látunk sok királyságot és keresztény népet, kik hosszú és állandó békét eszközölnek ki a szerződés adójával és hódolatot tanúsítanak; mint a lengyelek, a perzsák, moldovánok, oláhok, örmények, georgiaiak és mangrilok.

Ezek után, ha a törökkel való békére állhatatosan törekszünk is, még se szenved csorbát hatalmunk védelme és megtartása; miután mi is emberek és férfiak vagyunk, és a mieinknek eleget akarunk tenni: így tehát mentől könnyebben megsemmisíthető a béke, és mennél biztosabb a veszély, annál jobban kell a békére vágyunk, és azt elfogadnunk, hogy időközben hasznunkra fordítva, vedekezésünket annál jobban és helyesebben irányíthassuk, miután jelenleg dolgainkat rosszul értjük; — de szükséges a béke azon czélból is, hogy ha a török háború kitör, az bennünket egyszerre és rögtön el ne nyomjon, és határszéleink megerősítése s védelmi rendszerünk előkészítésével megakadályozzuk és feltartóztassuk.

A tapasztalás azt mutatja, hogy eddig a törököt nyílt csatában senki se múlta fölül, vagy rövidítette meg, és ha néha kárt szenvedett is a keresztényektől, ez csak arra ösztönözte, hogy ilyen háborút aztán még nagyobb erővel pótolta mint azelőtt; sőt hogy majdnem minden királyság és nép, epen azért mert önként a csata veszélyébe bocsátkozott, száználmasan tönkre jutott és török iga alá került.

Ebből könnyen érthető, hogy a német nemzet egy maga nincs eléggé elkészülve, és nem eléggé hatalmas arra, hogy ilyen hatalmas, mozgékonyságú, vérszomjas és életre való ellenséggel nyílt csatában harcoljon; de ha ez meg is történhetné: hogyan lenne aztán a győzelem és victória egyedül Istentől nyújtott különös alkalmaknál megmerészlendő és megkísérlendő?

Aztán jóllehet lovasságunk és egyéb katonaságunk erejével sokat tehetünk: mégis számra, hadi gyakorlottságra, gyorsaságra, kitartásra, a harc intőzésének módjára és annak kivitelére nézve a töröknél sokkal gyöngébbek és vele egyenlőtlenek vagyunk.

Ha netalán a török lovasságot a mi lovasságunk meg is verné nyílt harcban, a mint abban isteni akarat segédelmével kételkedni se lehet, azért mégis nagyon messze volnánk teljes legyőzésétől; mert hát ereje négy vagy ötször is nagyobb lehetne a miénkénél. És mivel támadást nem egy harczvonalban intéznek, hanem váltott csapatokkal szoktak hadakozni, és ha támadásuk vissza is veretett először, azért nem lehet őket teljes futásba hozni, hanem rögtön ismét rendbe állnak és verekedni visszafordulnak, vagy pedig gyalognépükhöz, mint valamely érczfalhoz zárkóznak, és onnan aztán összetett erővel ismételten és annál erősebben viaskodnak; ha addig talán a győzelem után akarna sietni az ellenfél.

A török gyalogsereg pedig annyira megerősítették ágyúkkal, szekerekkel, teveállatokkal, és ha szükséges, védgáttal és árokkal, megszorítottak janicsárokkal, jó és válogatott lovasokkal, hogy lehetetlen a lovassággal széjjelszakítani és megverni, a mint az eddig sok példából látható és kivehető: hogy úgy a keresztények mint a perzsák s egyéb népek, ha mindjárt eleinte győztesek voltak is, utóvégre, mikor a gyalogsággal kellett harcolni, mégis megverettek.

Így múltak fölül évekkal ezelőtt Ulászló királyt és Hunyadyt, Zsigmond császárt, Sophyt, Perzsia császáriját, az egyptomi szultánt és Lajost, Magyarhon királyát.

Még ehhez harczmodorunk ez idő szerint annyival is rosszabb, a mennyiben apró lovaink, melyek ősatyáinknál nagyobb számmal voltak, majdnem teljesen fogyatékán vannak, a német lovasok pedig az üldözésben igen alkalmatlanok és hasznavehetetlenek.

Még hozzá ha seregünk, valamint ennek tagjai és rendjei a csatában vagy üldözés közben széjjel mennek, igen nehézkes újbóli össze és rendbeszedésük, és mi nekünk egyáltalán kevés vagy épen semmi gyakorlatunk sincs abban, hogy ilyen ügyes és fortélyos ellenféllel hogyan kell verekedni és harcolni.

Azon körülmény is nagyon veszedelmes nálunk, hogy eddigi háborúinkban a gyalog nép sohase volt arra bírható, hogy egymással és a lovassággal együttesen vonúlt volna ki és harczolt volna, hogy mikor az ellenség csapatai hátrálnak, a gyalogságig nyomúlna; a mi mégis szükséges volna, ha valamely győzelmet akarunk az ellenség fölött kivívni.

Harczmódunkat az is nagyon nehézessé s veszélyessé teszi, hogy míg a törökök bámulatos gyorsasággal és ügyességgel harcolnak, elvonódnak, meghátrálnak, a hogyan és a mikor akarnak; tábort ütnek, és azt mihamar megváltoztatják, éjjel-nappal portyáznak, élelemben majdnem sohase szenvednek hiányt: addig a mi seregünk nehezen mozog, menetel, nehezen üt tábort és fordul meg és nehezen vonúl ki takarmányozásra az ellenség közelében; és miután az élelemtől, víztől s takarmánytól elzárattott, ha csak pár napig ülnek is lóháton, forróságot, szomjúságot, éhséget és munkát kell elszenvedniök s elviselniök: ember s ló mihamar eltikkad; ezt aztán ellenségeink nagyon jól tudják mi rólunk, a minnek miatta is csak arra igyekeznek, hogy minket a sikságra csaljanak és olyan csatára kényszerítsenek, melyet mi magunk jószántából aligha elfogadhatnánk; városok megrohanásával, csatározásokkal nyugtalanítanak, s miután ily módon kifárasztottak, élelmezés s takarmányozásban bennünket megakadályoztak; könnyű szerrel legyőzhetnek.

Ennek volt következménye az is, hogy a török császár a Lajos király megveretésére következő években oly gyakran vonúlt ki személyesen. Seregünknek azonban sohase volt szabad ellene vonulnia és alkalmat keresni nyílt csatában való mérkőzésre; hanem minden ízben erődített helyen és kényelmes élelmezés mellett kellett megmaradnia és az ellenséget a szabad elvonulásban megakadályozni és feltartóztatnia. A józan ész és a tapasztalat így arra tanítanak bennünket, hogy jólétünk és föntartásunk inkább a védő, mint a támadó háborútól függ.

Így saját szemeinkkel láttuk, hogy miután a németek Magyarország megmaradt részének oltalmát magukra vállalták és főképen védő háborút folytattak, a törökök, habár tekintélyes és erős sereggel vonúltak is ki, Magyarországot oly sok éven keresztül im még se tudták teljesen kierőszakolni; hanem kényszerültek darabonkint majd ez, majd ama határszéli helyet nem csekély idő s népbeli veszteséggel ostromolni és aztán ismét haza menni.

A főtebb mondottakból és egyéb rövidség okáért kihagyott okokból látható jobban, hogy a jelenlegi viszonyok között a támadó háborúra nézve a török ellen semmi üdvöset se lehet tanácsolni és tervezni, hanem hogy, a mennyire lehet, a béke mellett kell

kitartani és e közben a védő háborúról gondolkozni és gondoskodni, hogy az ellenség előre nem látott békeszegés által annál kevésbbé legyen képes bennünket sebtiben elnyomni és hogy annál kevésbbé merészkedjék ilyesmire, ha minket védelmünkre készülni és erre készen lát.

És a mint az könnyen kivehető, a külföldi nemzetek arra törekeshnek, hogy maguktól a török háborút elfordítsák és a mi nyakunkra küldjék, annál több szorgalmat kell kifejtenuk a törökkel kötött béke megtartása körül, hogy ez ilyformán hatalmát a tengeri háború folytatására fordítsa és ebbe mentől jobban bele bonyolódjék; így aztán részünkről annál biztosabbak maradunk és ennek folytán annál alaposabban elkészíthetnénk mindazt, mi védelmünkre szükséges.

A béke föntartásáról. A béke föntartásának módja pedig ez lesz: Az adó és ajándék pontos és rendes megadása. A határszélek békés megőrzése jó katonai fegyelem által és elegendő őrséggel; úgy azonban, hogy az ellenség beütéseit erőszakkal bátran elűzzük és föltartsuk.

Valamint a többi békepontok őszinte megtartása.

Minden olyan dolog elkerülése, mi a törököt haragra lobbanthatná.

Tartózkodás a lengyel királyságtól, olyan végzés s megegyezéssel, mely által hadi barátságot s szövetséget tarthatna az osztrák házzal és a birodalommal s a mely semmi szégyenletest se tartalmaz; mit Báthory kétségkívül föl fog ajánlani s maga megígérni s elfogadni. Aztán az említett királyság csöndben tartása; hiszen ez se lesz oly oktalan, hogy be ne látná s meg ne értené, miszerint neki jobban kell félnie a török segítségtől, mint a mi barátságos áldozatkészségünktől.

A védő háborúról. A védő háborút illetőleg a vélemény kétféle.

Először is: szükséges a végek elegendő megerősítése és a szükséges őrsereggel való ellátása, valamint a tűzérsegről és az élelmezésről való gondoskodás.

Másodszor: ha nagyobb erővel törne ki a háború, a végeket több segélylyel és erélylyel kell oltalmazni és igazi hadjárattal ellentállani. Ez kétféleképen történhetik; és pedig: a rendes, or-

szágos hadi néppel, a mint azt a fölállított védelmi rendszer magával hozza és aztán — a birodalom részéről engedélyezett segélyyel.

A határszélekről. Először is azt kell tekintetbe venni és megfontolni, hogy a német birodalomra nézve nagyon fontos Magyarország többi részének megvédése; nehogy az ellenség német földre tegye lábát; mert ekkor a harcolásnak sokkal nehezebb és veszélyesebb módja volna nyakunkon, mint a mostani Magyarországon; miután itt a határszélek legnagyobb részt meg vannak erősítve, a népharcz edzett és minden szükség- s nyomorúsághoz egyformán szokva van; eltekintve minden egyéb ezernyi alkalmatlanságtól, kártól, meglepetéstől és nyomorúságtól, melyek ebből következnének és a mi mindenki előtt nyilvánvaló.

Ugyancsak bizonyos és köztudomású az is, hogy a császári hatalom maga, egyedül ezen országokkal nem képes a határszélek szükséges és rendes ellátásának eleget tenni és hogy sok kár és veszteség esett eddig is a határszéleken egyedül azon hiányosságból, hogy a végek a szükséges őrserget és gondoskodást nélkülözik. Nevezetesen: kevés a hadi nép; ezek nincsenek fizetve; alig vannak félig-meddig folszerelve és kéznél; a véghelyek nincsenek kiépítve; élelem s lőszer hiányzik; ugyancsak nincs fölmentés a legnagyobb szükségben, nincs segély, nincs több nép készletben. Ezeknek okaért elkerülhetetlenül szükséges eszközöket s utakat találnunk, melyekkel a véghelyeket biztosabban és jobban ortalamazhassuk.

A végek fontartása és ellátásáról. Először is a végeket sokkal éberebben kell megőrizni és megtartani; minden holmiról idejében és jó rendben gondoskodni és azokat beszerezni, hogy az alattvalók kedélye fölelevenedjék, hogy annál inkább kedvet kapjanak a harci gyakorlatokhoz; általán kívánatos, hogy a védelmi rendszer, a mint az az osztrák tartományokban elfogadtatott, komolyan és erélyesen betartassék.

Ezek szerint leglényegesebb a véghelyek elosztása a szomszédos országokra, valamint az, hogy mindegyiknek a maga helyét kijelöljük, melyet el kell látnia, nevezetesen: a hadi népnek rendes havi fizetését kiszolgáltatni, élelmezés és egyéb szükségleteikről gondoskodni.

A hadi nép megszemlélése, hogy mindenkor teljes számmal meglegyenek.

A szükséges építkezések folytatása mint azt a császári felség nekik elrendelendi és előírandja.

A szükséges költségek kiszolgáltatása és előjegyzése, hogy minden igaz úton történjék és fölösleges költségek elkerültessenek.

Ellenben minden országnak meg legyen engedve, hogy azon költséget, melyet tehetsége szerint a végekre való kifizetés végett kimutat, adójából és contributiójából, mely különben a császári kamarának lenne fizetendő, vegye és tarthassa vissza.

Másodszor: miután a német lovagrend azért alapított és azért láttatott el oly sok gazdagsággal, hogy állandó és örökké tartó őrseregeivel a hitetlenek ellen harcoljon, mely azonban jelenleg rég időktől fogva otthon ül és egyedül a házi gazdasággal foglalkozik; ezt ezen szükségben és általános országos veszedelemben reformálni kell és kötelezni, hogy némely kijelölt véghely védelmét és oltalmát magára vállalja, azon mód és rend szerint, a mint a máltai lovagok Itáliában vannak és Málta szigetét oltalmazzák; jövedelmöket lehet javítani. Alapíttassanak új és több rendek a klastromok és egyházi javadalmakból, melyek tönkre mennek a nélkül, hogy világi kezekbe jutnak.

Harmadszor: a mennyiben az elősorolt eszközökkel, nevezetesen: az ország népének védrendszerével, s német lovagrend reformációja és változtatásával, a végeket még se lehetne kellőleg megerősíteni és föntartani; elkerülhetetlen szükséges, hogy a birodalmi rendek is rendes segítséget adjanak; a határterületeket és a német lovagrendet évente nagy összeg pénzzel segélyezzék. Ép azért tanácskozni kell állandó contributiók eszközzéséről, a mint azt a rendek leghelyesebbnek találják.

A birodalomnak vannak saját fizetőmesterei és biztosai, kik a pénzt oda osztják ki, a hová az fordítandó és meg van rendelve.

Számot kell vetni a felől, hogy mennyi megyen föl különkülön minden határszélre és azt el kell osztani olyformán, hogy annak felét a császári felség, országai és alattvalóival, másik felét pedig a birodalmi rendek viseljék.

Meg kell csinálni minden véghelynek igaz elosztását és kimutatását igaz úton és rendben.

A véghelyek elosztása. Ausztria lássa el Győr, Komárom, Tata, Veszprém őrségét.

Csehország Sziléziával és Morvaországgal Felsőmagyarországot és a bányavárosokat.

Károly főherczeg lássa el országaival Horvát- s Dalmátországot; őt segítse a birodalom is bizonyos összeg pénzzel.

A német lovagrend vállalja magára Kanizsa s a körüle fekvő terület biztosítását.

A védelem rendjéről. Minden helyet el kell látni elegendő számú emberrel; nevezetesen: ha az őrség jelenlegi létszáma elegendő, meg kell maradni a mellett; ha nem, akkor szaporítani kell azt.

Minden fontos helyre német őrséget kell tenni és ezekre bízni az őrködés és oltalmazás legfőbb gondját.

Ezekhez adni kell néhány gyalog katonát, valamint néhány huszárt; a legfontosabb helyeken bizonyos számú német lovast is kell tartani.

Miután huszárokat megfelelő számmal már nem lehet találni, bizonyos számú lovas lövészeket kell fölfogadni, a hogy azokat mindenféle nemzetségből elő lehet találni.

A tartományokból gyalog és lovas német katonaságot kell szintén kiválasztani és a megszálló csapatokhoz küldeni; lassankint azonban olyformán kipótolni, hogy az elhalálozók vagy eltávozók helyebe hazájokból folytonosan néhány hadi szolgálatra alkalmas egyén következék és odautasíttassék, azon kikötéssel, hogy kötelesek két-három évig ott maradni és szolgálni és előbb se el nem bocsáttatnak, se föl nem váltatnak; hogy ilyformán lassankint a gyakorlatot és hadi szokásokat a föld népe megismerje.

A német lovagrend megszállása szigorúan azon mód és rendszer szerint lesz megállapítandó, mint az a máltai lovagoknál Málta szigetén szokásban van.

A végeken eltartandó rendkívüli hadi népről. A végeknek bizonyos, de különböző helyein néhány zászlónyi gyalogost kell a rendes létszámon fölül elhelyezni, a kik készen legyenek az ellenség támadása esetére hirtelen összegyülekezni; ezek, ha szükséges, a tartományok által a védelmi rendszer alapján segítséggel erősítendőek és szaporítandók; vagy ha jobbnak látszik, ezen rendkívül

hadi nép, az ismételten említett védelmi rendszer alapján, a 30-adik emberek és azon lovasokból vehető, kiket minden 100 frt pénzzel bíró nemes ültet föl s minden hirtelen szükségre készletben tartandók; úgy hogy változatossággal, elegendő számmal legyenek kiválasztva és a határszélekre küldve és ott kötelesek legyenek három hónapot szolgálni, a míg t. i. a többiek követik őket; hogy ily módon az egész föld népe egymásután tapasztalja és megismerje a harc lényegét.

A védő rendszer az országok és tartományok minden részében.

A természet, a józan ész, ezen idők szüksége, minden nép és az elmúlt idők példája, mind azt tanítják, hogy a hazáért, feleség- és gyermekért, ház- és udvarért harcolni és férfiasan kell meghalni.

Ennek következtében Ő Felségnek minden alattvalóját, ki harczra alkalmas és Ő Felsége királyságaiban, örökös tartományaiban tartózkodik, föl kell szerelni, megszemlélni és begyakorolni.

Főképen a nemesség legyen köteles vagyoni állásához mértén lóra ülni és arra elkészülve lenni. Ő cs. és kir. Felsége, az ifjú herczegek udvarukban, nemeseikkel és udvari személyzetökkel mutatassanak ez irányban jó példát.

Lovag és hadi embereket tisztességben kell tartani, őket hivatalokban és tisztségekben promoválni.

Alkottassanak szigorú hadi törvények; a többiek pedig különösen a 30-adik ember kijelölését és gyors kirendelését, valamint a fölszerelt jó lovakat illetőleg, szigorúan és erélyesen tartassanak be. Nagyobb szükség esetére következzenek a nemesség személyes kivonulása, a mint az a védelmi rendszerben körülményesen meg van állapítva.

Némely nevezetes véghely megerősítése. Miután mindinkább nyilvánvaló lesz, mily hatalmat, erőszakot és szorgalmat fejtenek ki a törökök a várak bevételeinél, saját jólétünk és föntartásunk pedig, mint azt fölebb kimutattuk, főképen a határok védelmében rejlik, a császári hatalomnak és a birodalom rendjeinek leginkább arra kell figyelemmel lenniök, hogy a legszükségesebb erődítmények ügyei előmozdítassanak, azok teljesen helyre állíttassanak és mindenféle szükségessel el legyenek látva.

Mint nevezetesen Kanizsa megerősítése; azért mert ez képezi

a szabad útát és bemenetet Ausztria és Steyerhonba, melyen kívül nincs más akadály.

Komárom erődítményei is szinte azon szerint részben kijavítandók s kibővítendőek volnának; a mint már az sokszor volt tanácsolva, miután a mostani vár az ellen hatalmának föltartóztatására elégtelen.

Bécs is kiépítendő volna. Miután valószínű a veszély, hogy az ellenség ez iránt érdeklődnek, nevezetesen ha a szultán személyesen kivonulna. E czélból főképen a külvárosokat kellene lerombolni és a mennyire lehet, azokat a szigetekre áthelyezni és ilyen módon ott egy új várost építeni, mely szintén megerősítendő volna. Ilyformán Bécs városa nehezen volna megvívható és megrohanható; mert mindig lehetne segítséget is küldeni.

Eger szintén teljesen kiépítendő és fölszerelendő volna.

Kassát szintén meg kellene menteni megerősítés által a szelek játékatól; lévén ez a legjelentékenyebb város az egész Szepességén, és támasza a többi helyeknek és erősségeknek. Ugyancsak élelmezési és tűzérsegi ház, hol a rendkívüli csapatokat is el kellene helyezni.

Ezen helyek megerősítésére az alattvalók robotját kell szüntelenül lassankint fölhasználni s ezeket e tekintetben legkevésbbé se kímélni.

A sziléziai és morvaországi tájak, a cseh koronához tartozó tartományok helyesen cselekesznek, ha vártornyokat emelnek, mivel majdnem legnagyobb részöknek itt is kell felnie az ellenségtől és ezen tartományoknak egyéb támaszuk úgy sincs.

Az erődítési munkálatok költségeiről. Az ilyen erődítményekre szükséges költségek, ép úgy mint más hadi kiadások részben Ő Felségétől s az ő alattvalói s tartományaitól, részben azonban a birodalmi rendektől volnának veendőek.

Meg kell ezen erődítményeket az egész határszélen szemlélni és a szükséges munkálatokat fölbecsülni és a mennyire lehet, bizonyos átalányt számítani ki rájuk.

A császári hatalom és a birodalom, vagy ezeknek biztosai között történjék bizonyos összevetés arra nézve, hogy mennyi volna évente megrendelendő, és mely helyek szorgalmazandók főképen.

Az élelemről. Az ellátásra, valamint az élelem elegendő és biztos beszerzésére nincs más mód a végeken, mint hogy a legfontosabb véghelyeket saját alattvalókkal lássuk el, kik a földműveléssel foglalkoznak; a legközelebbi uradalmak pedig, a mennyi adás-vevés, kereskedés és egyéb hasznavehető eszközökkel elérhető, arra birandók, hogy ezen helyek saját biztos jövedelemmel és szolgálmánnyal bírjanak.

Ezeknek tizedei a legközelebbi véghelyeknek adandók át és a hadi nép zsoldjára fordítandók; a mint az jelenleg Magyarország némely helyein történni szokott.

Biztos és kényelmes helyek keresendők és jelölendők ki, hol az egész hadi nép ellátására való élelmikészlet helyezendő el, ha nyílt háború és a hadi nép hadba vezetése szükséges lenne.

A szükséges kiadásokat az élelem beszerzésére viselje saját országaiban Ő Felsege maga és élvezze annak hasznát és fölőslégét, a mennyi az élelmiszerek időnkinti beszerzése és a hadi nép között való kiosztása által vagy eladásból bejön és megérdemelhető.

A véghelyek tűzérési felszereléséről. Ágyúkról, fegyverekről, löporról és egyebről, mi a védelemhez tartozik és a szertárba szükséges gondoskodjék és szerezzze be azokat a császári felség a sajátjából és járuljon ehhez bizonyos pénzsegély a birodalmi rendektől is.

A védő harcz másik részéről, nevezetesen miképen segítettők a véghelyek veszedelem esetén és miképen folytatandó a nyílt háború. Háromféle módon juthatnak a végek veszélybe, daczára annak, hogy azok a föntírt számú elegendő őrséggel láttatnak is el.

Először: ha a törökök sietve összegyülekeznek és határainkat váratlanul megrohanják; így történt nagy részt a múlt éven.

Másodszor: ha segélyt és népet kapnak Törökországból, tehát ha valamely pasa vagy béglerbég kivonul.

Harmadszor: ha a török császár személyesen vonul ki.

Ebből kifolyólag részünkről is háromféleképen kell védekezünk és a végeken segítenünk.

Először: a védelmi rendszer elfogadásáig legyen készülségben a legközelebbi tájakon mint: Ausztriában, Steyerhonban, Morvaország s Sziléziában, Csehországban, valamint az Ő Fensége Károly főherceghez tartozó vidékeken és valamint Magyarorszá-

gon bizonyos számú lovas és gyalog nép, hogy azok sietve a határookra legyenek rendelkezők és hívhatók; ezek elég erősek legyenek arra, hogy a berontott törököt föltartóztathassák és elűzhessék, sőt előnyben legyenek fölötte, ha erre alkalom nyílik.

Aztán másodszer: ha új nép jönne Törökországból, kívánatos volna, hogy azon végek, hol a veszély a legnagyobb, elegendő őrséggel és minden szükségességekkel idején lennének elláthatók és hogy ugyanott az elősorolt megyék és tartományok és ezeknek alattvalói képesek legyenek a föllállított védelmi rendszer szerint nagy számmal lóháton és gyalog az ellenséges veszedelemnek megfelelőleg ellentállani és a határookra sietni.

Ugyancsak, hogy ilyen esetben volna kéznél bizonyos segély a birodalom részéről is; hogy tudniillik a föntirt költségekből néhány ezer lovas és gyalogos katona volna toborzandó és Ő Felsége által segítségül küldendő.

Ezen célra bizonyos összeg pénz volna biztos helyen elhelyezendő.

Tapasztalt és honszerető kapitányokat és hadnagyokat kell évi járandósággal lóháton és gyalog felfogadni, kik szükség esetén a hadi népet rögtön összegyűjtik és a határookra vezetik.

A magas hivatalokat alkalmas személyekre kell ruházni a birodalom s az anyaország, valamint ezek alattvalói között egyenlő részben.

A császári hatalom legyen a háború mellett tanácssal és tekintélye parancsával, a mint azt a szükség és az alkalom magával hozza. Legyen az, hogy az ellenség elibe kell sietni, vagy egy ostromlott helynek védelmére menni, vagy az ellenséggel máskülömben hadakozni.

Legyenek a birodalmi rendeknek külön tanácsosaik és biztosaik, kik Ő Felségének vagy hadvezéreinek szolgálnak tanácssal.

Harmadszer: ha a török szultán maga személyesen jönne, akkor ne csak az említett legközelebbi megyék keljenek föl teljes hatalommal a hon védelmére, hanem az egész szent birodalom minden erejét és hatalmát irányítsa ide és aztán a többi keresztény népek is küldjenek annyi segítséget, a mennyit csak lehet és aztán, hogy akkor főképen a harcz helyesen és rendben legyen vezetve és az ellenség a határokról visszaveressék vagy legalább is ott föltar-

tóztassék; hogy így czélját el nem érve annál inkább kénytelen legyen ismét visszavonulni, mivel soká úgy se késedelmezhet és ilymódon Isten segedelmével, ki a jó alkalmat meg fogja mutatni, lehetőleg alaposan kell vele végezni.

Az ilyen hadvezetésnek mértéke és rendje es az ellene való védekezés következő lenne:

Annak mértéke és rendje, miként kell a török ellen hadat viselni. Először is, mivel a török császár előkészülete és kivonulása oly nagy titokban és csöndben és oly gyorsan meg nem történhetik, hogy pár hónappal előbb kémekkel azt ki ne lehetne tudakozni, arra kell főképen igyekezni, hogy ily kémekben sohase legyen hiány.

Aztán meg kell tanácskozni és szorgalmasan megbeszélni, hogy vagy az előtte való télen, a mi legtanácsosabb volna, vagy legalább is kora tavasszal reszint a végeken és az örökös tartományokban, reszint a birodalomban levő hadseregünk elegendő számban elővezetessék, hogy így az ellenséget, ki a nyár közepe előtt úgy se érkezhetik meg, a támadásbaan megelőzzük; mint nevezetesen:

Ki kell jelölni egy vagy több török véghelyet, és azt meg kell rohanni; a mi annál könnyebb, mivel erődítéseik nem valami különösek és a tűzérés hatalmának, mely helyesen van irányítva és használva, ellent nem állhatnak.

Valamennyi Magyarországon török kézen levő kisebb várat, a hol azokat csapataink találják, fel kell gyujtani és lerombolni.

Az egész vidéket Magyarhonban Buda alatt el kell pusztítani hogy ily módon a közeledő ellenség annál inkább meg legyen fosztva az élelemtől s egyéb alkalmatosságtól.

Azon helyeket, melyek legelől vannak ellene és így az ostrom veszélyeinek első sorban vannak kitéve, tekintélyes őrséggel kell szilárdítani és erősíteni.

Tábort közel és biztos helyen kell ütni, a mely úgy fekszik, hogy onnan az ostromlott helynek segítségére sietni, valamint az ellenség eltávozását megakadályozni lehessen, hol tehát, ha az ellenség még oly közel jönne is, szabadon lehessen hadakozni vagy pedig biztosan tartózkodni, sőt visszavonulni is.

Ügyelni kell arra, hogy a tábor gondosan legyen előkészítve

és megerősítve, nehogy hiány legyen élelemben és takarmányban és nehogy az ellenség gyorsasága és észrevétlen támadása által megleljen bennünket.

Kezdetől fogva keresztényi rendet és fegyelmet kell tartani.

El kell tiltani a fölösleges és folytonos tobzódást, falást és korhelykedést, mi a táborban csak betegségeknek okozója, valamint annak, hogy semmi épületes dolog nem akar létre jönni.

A portyázás és a takarmányozásra való kivonulás szintén csak módjával engedendő meg; nehogy a hadi nép készakarva legyen az ellenségnek martalékul dobva és szükségtelen veszélynek kitéve.

Bizonyos mód és rend határozandó meg, hogy miként kelljen az ellenséggel megverekedni, ha azt a szükség és a körülmények kívánják; azt a hadi néppel meg kell ismertetni; nevezetesen, hogy teljes, tömör harczrendben kell az ellenséggel harczolni és hogy a lovasság és a többi gyalogság, ha mindjárt az ellenség megfutamodnék is, egymástól el ne válják.

Az elővéden kívül senkise iramodjék az ellenség után és az is csak csapatonként, egyik csapat vagy zászlóalj a másik mögött vagy mellett szép rendben.

A gyalog nép az ütközetben egymással lánczokkal összekötött könnyű ágyúkkal legyen ellátva és körülveve; valamint szekerekkel, sánczokkal és ezeken puskásokkal; a lovas és gyalog nép menet közben maradjon mindig együtt.

Hogyha az első csapat a török lovasságot így megriasztja, akkor ne úzzék őket a mieink messzire és el ne hagyják messzire a középső csapatot, mert az ellenség mindig nagy számmal és könnyen ismét ütközethez fordulhat; hanem ismét a középső csapathoz zárkózván, így együttesen támadják meg az ellenség lovas és gyalog népét és egyéb teljes erejét. Ezt követi mindjárt a hátulsó csapat, ez aztán jöjjön oldalba, vagy hol szükség van reá, az előbbieknak segítségére, ez tartóztassa is fel az ellenséget. A keresztények alkalmat veendnek a támadásra, mikor az ellenség valamely helynek ostromlásában hosszadalmasan és hiába időzik és elfárad, valamint ha táborában esetleg halálozás, ragály és éhség üt ki; ilyenkor az ellenség így megfáradván, visszafordulni kénytelen.

Igy Isten segedelmével be fog következni elvonulása, habár

harczban nem veretett is meg; így kell a háborút télire elegendő számú néppel kihúzni és a török végek megvívásával megelégedni; a bevett helyeket meg kell erősíteni s ily módon az ellenség a határhoztól messzebb nyomatván s neki a hadakozás nehezebb lévén, ezáltal meggátoltatik benne.

A mi még a többit illeti és itt föl nincs számlálva, azt megmutatja az idő, alkalom, szükség és a vezérek tapasztaltsága és ügyessége.

A vezérekrol. Mind hiábavaló, ha a végek megerősítettnek, azokba őrség és egyéb szükséges dolgok helyeztetnek is és az egész hadi készülődés káros, ha azokat nem tapasztalt vezérek intézik, jó szabály és rend szerint. Azonban a királyok és fejedelmek maguk vannak a had vezetésére és alattvalóik védelmezésére hivatva. Legyen tehát a császár maga a fővezér. Császári fiai közül tegyen meg egyet helyettesének, a kié legyen az egész hadvezetés gondja; a kiben a többi vezérek és kapitányok Ő Felsége után respectust és fölügyeletet bírnak és a ki minden előforduló hadi eseményt intézzen.

E mellé legyen hadi tanács adva, mint az alább gondolva van.

Valamely fontos hadi eseményt Ő Felsége belátására kell bizni.

A vezérek között legyen a felsőmagyarországi, a bányavárosi kerületbeli, valamint a győri főkapitány.

Kanizsán legyen a német lovagrend nagymestere vagy annak helyettese.

Karinthia, Steyer és Horvátországban a vezér legyen Ő Felsége Károly főherczeg.

Ezek mindegyike a hadsereg feje a neki megrendelt határon és Ő Felségének valamint Ő Felsége helyettesének van alárendelve.

Ha ki kell vonulni nyílt hadjáratba vagy egy bégler bég vagy maga a török császár ellen, vonuljon ki a fővezér vagy ennek helyettese, a mint azt az idő, körülmény és szükség kívánja.

A hadi tanácsokról. A Bécsben székelő hadi tanács végezze és tárgyalja azon dolgokat, melyek a végeken naponkint előfordulnak és jelentéktelenek; hogy Ő Felsége a fővezér vagy ennek helyettese ne sokat molesztáltassanak és terheltessenek; azonban úgy, hogy

az illető kerület vezére is mindenről tudjon és ugyanő minden lényeges tárgyalásnál jelen legyen.

A hadi tanács legfőbb és legnagyobb gondját képezze az, hogy rend legyen a végeken és jól vigyázzon arra, hogy a kapitányok és tisztek minden parancsot megadott értelmök és instrukcióik szerint hajtsanak végre; és ügyeljen arra, hogy a végek szükségletei mindig idejében legyenek kielégítve és azoknak segítség nyújtassék.

Hogy a katonák, ha kapitányaik őket az udvarhoz küldik, vagy pedig maguk dolgában jönnek, barátságosan láttassanak el és hallgattassanak ki és inkább szóval mint írásban tárgyaljanak velök.

Hogy szorgalmasan nézzenek a kémek után.

Hogy a katonák között támadt egyenetlenségek előnyös módon kiegyenlítettessenek.

Hogy katonáink vakmerősége, fölösleges portyázása és kivonulása, ily kevés magyarság mellett, ne legyen megengedve, nehogy ez által az ellenségnek alkalom adassék a verekedésre, hanem, hogy a béke pontozatai szorosan betartassanak.

Hogy azonban a törökök ellenséges beütései vitéz ellenállásra találjanak és elhárítottassanak; és ha netalán megtörténnék, hogy a a törököt megkárosítanák, hogy az rögtön közöltessék a legközelebbi pasával és ilyen cselekedet kimentessék és jóvá tétessék, nehogy annak híre menjen Konstantinápolyba és a török császár haragra gyűljon.

Hogy elrendeljék a szemle és a fizetés szorgalmas betartását.

Válaszszanak jámbor, becsületes személyeket mustráló uraknak és biztosoknak.

Hogy szorgalmasan megtartassanak a mustrák és a mustralajstromoknak arra következő inquisitiója és a relatiók; nehogy a pénz, a háború ereje, család folytán elpazaroltassék.

Hogy tartassanak, jó fizetéssel, jártas és hűséges építőmesterek és építészek, kik szorgalmukkal az erődítményeket kijelöljék, kijavítsák és felépítsék; hogy így semmisse fordítottassék haszontalanságra.

Hogy a hadi tanács néhányja a végházakat gyakran meglátogassa, nehogy valami elavuljon vagy más hibája essék; továbbá, hogy a mire szükségök van, azok is kézhez kapják azt idejében.

Hogy a végek berendezését maguk megtekintsék és meggyőződjenek felőle, hogy van-e elegendő kapitány, tiszt, katona, vala-

mint élelem és tűzértség, vagy van-e ezekben hiány; és rögtön intézkedjenek, és e miatt rögtön írjanak Ő Felségéhez vagy a fővezérhez; hogy rend legyen a hadi és kamara-tanácsba választottak között; hogy mindegyik a másikkal a napi események, ilyen dolgok és szükségések fölött tartózkodóan, veszekedés és föltűnés nélkül tárgyaljon, hivatását teljesítse, és egyedül a közhasznot tekintse és lássa.

A hadi tanácsba vegyék föl állandóan mindig, de különösen akkor, ha hivataluktól függő dolgok tárgyalatnak, — a következő kapitányokat és tisztviselőket:

Mint: a főszertármester, az építőmester, a hadbiztos, az élelmézés-mester, a fő mustramester, Bécs város kapitánya.

Ilyen hivatalokra alkalmas, tapasztalt, hűséges és tekintélyes embereket kell választani, minden késedelem és a költségekre való tekintet nélkül; mert ezek nélkül a hadi szervezetben nem lehet rend és helyes ügymenet.

A birodalmi biztosok, tanácsosok és fizetőmesterekről. Mivel a birodalmi rendek a végek föntartására szükséges költségek felét viselik és contribuálják és bekövetkezendő szükség esetén a hadi nép és a hadi erő legnagyobb részét kell kiállítaniok, helyes, hogy minden közös tanácskozásban, szorgalommal részt vegyenek, és minden ügy velök közösen tárgyalassék.

És azért legyenek saját fizetőmestereik és biztosaik, kik a katonaság fizetésének tárgyalását, a mustrák, a végházak látogatását és egyéb kiadásokat Ő Felsége és a tartományok biztosai s szolgálói közösen végezzék.

A birodalom rendeljen ki egy vagy több hadi tanácsost, kik a haditanácsban jelen vannak, és a hadügyeket biztosan tárgyalni és megbeszélni segítenek.

Schwendy Lázár, m. p.

Közli: GEÓCZE ISTVÁN.